

Danuta Danilkiewicz
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)

Idea eurazjatyizmu w myśli rosyjskiej

I znów po latach tylu przemierzam twoje drogi,
I znów cię odnajduję, tę samą, bez zmiany !
Martwość twoją, bezruch i bezsens. Twe odłogi
I chaty bez poszycia, i zmurszałe ściany,
Twą nędzę, zaduch, nudę, ten sam co dawniej brud,
I niewolniczy wzrok, to czelny, to zgnębiony.
I choć z niewoli został uwolniony,
Z wolnością nie wie, co ma począć - lud ...
I wszystko po dawnemu¹.

(I. Turgieniew, *Sen*)

Rozważania wstępne

Eurazjatyzmem² określane jest ruch ideowy i polityczny, traktowany jako przeciwwaga dla komunizmu. Wyraża się on w uznaniu „niemożności ideowej zgody pomiędzy Zachodem a Rosją [...]”³. W takim ujęciu Rosja nie jest utożsamiana ani z samą Europą, ani z krajami azjatyckimi. Jednakże jest ona [Rosja] ujmowana jako część oddzielnego, samodzielnego, ale również samowystarczalnego „kontynentu” – Eurazji⁴ (Euroazji). Badacze problemu skłonni są wiązać początki idei eurazjatyizmu z twórczością zakorzenioną w słowianofilstwie czy panslawizmie, m.in. z wypowiedziami F. Dostojewskiego⁵ i W. Sołowjowa⁶, a także M. Danilewskiego, M. Strachowa, K. Leontiewa.

¹ I. Turgieniew, *Sen*, [w] *Poezje zebrane*, tłum. A. Wat, Kraków 1992.

² Rosyjski termin *ewrazijstwo*, w polskiej literaturze bywa tłumaczony dwójako: *eurazjatyzm* (za M. Zdziechowskim), a także bywa określane terminem *eurazjanizm* (M. Uzdowski, P. Sawicki).

³ *Euroazjatyzm/Eurazjanizm*, [hasło w] *Idee w Rosji. Leksykon rosyjsko - polsko - angielski*, red. A. de Lazari, t. IV, Łódź 2002, s. 170.

⁴ Termin *Eurazja* wywodzi się od austriackiego geologa Edwarda Suessa, który twierdził iż nie istnieje uchwytna granica pomiędzy Europą i Azją - P. Eberhardt, *Rosyjski eurazjatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*, „Przegląd geograficzny” 2005, Nr 77/2, s. 1.

⁵ „Rosja znajduje się nie tylko w Europie, lecz także w Azji; Rosjanin jest nie tylko Europejczykiem, lecz także Azjatą; Azja jest może dla nas jeszcze większą nadzieją niż Europa; w naszych przyszłych losach może Azja właśnie jest naszym głównym wyjściem”, cyt. za: *Euroazjatyzm/Eurazjanizm*, [hasło w] *Idee w Rosji...*, t. IV, Łódź 2002, s. 170 - 171.

⁶ „Panmongolizm! Choć słowo dzikie, lecz pięści ono ucho me [...]” - W. Sołowjow, *Opowieść o Antychry-*

Znaczna część najważniejszych dla eurazjatów koncepcji zasadza się na zagadnieniach „walki przeciwieństw”, tj. „Rosji i Europy”, „wiary katolickiej a wiary prawosławnej”, rodzimej kultury rosyjskiej a kultury europejskiej. Widoczne są także nawiązania do O. Spenglera, ale także do W. Titowa, który jako pierwszy stwierdził, w latach trzydziestych XIX wieku, iż sama Rosja powinna więcej idei pozyskiwać ze Wschodu, a także do A. Krajewskiego, który czynił z Rosji swoisty, odmienny organizm, żyjący poza wszelkimi wpływami tak Azji jak i Europy⁷. Wątki eurazjatyckie w swej koncepcji prezentował również W. Łamański czy polski publicysta A. Gurowski. Obaj myśliciele postulowali niemalże pełne podporządkowanie imperium rosyjskiemu, części półwyspu europejskiego i azjatyckiego.

Przełom XIX i XX wieku był dla Rosji okresem formowania się wielkich koncepcji o zabarwieniu filozoficznym, społecznym, politycznym, był on także wyjątkowo płodny pod względem kultury. Życie intelektualne w Rosji tego okresu rozwijało się m.in. w kierunkach wyznaczonych przez idee słowianofilskie, okcydentalistyczne, ale funkcjonowało ono także w duchu idei ruchu „nowej świadomości religijnej”, nurtu nihilistycznego, filozofii kosmizmu czy ruchu eurazjatyckiego (powstałego w 1920-21 roku na emigracji). Prezentowany ruch eurazjatycki funkcjonował w odłamach: monarchistycznym, liberalnym, a trzeci odłam na potrzeby niniejszej pracy określimy mianem „historycznego”. Inicjatorami ruchu eurazjatyckiego, w jego trzeciej wersji, byli m.in.: N.S. Trubieckoj, P.N. Sawickij, G.W. Wiernadskij, a także L. Karsawin skupieni wokół ośrodków emigracyjnych, przede wszystkim w Pradze, Belgradzie, Berlinie, Londynie czy Paryżu, a także późniejsi jego reprezentanci m. in. L. Gumilow. Związki eurazjatyizmu z naczelnymi nurtami myśli rosyjskiej, szczególnie z wspomnianym wyżej słowianofilstwem, są nader widoczne. Punkty styeczne obu koncepcji ujawniają się w podejściu do religii, wręcz w bezwzględnym odrzuceniu idei i tradycji zachodnich czy też we wszelkich przejawach zainteresowania, rodzimą, rosyjską kulturą. Eurazjaci, w odróżnieniu od propagatorów nurtu słowianofilskiego, koncentrowali uwagę na kwestiach „państwowości”, ekonomii, problematyce ideokracji, podczas gdy słowianofile wykazywali swą raczej zdecydowaną „antypaństwowość”⁸.

Podstawowe idee głoszone w kręgu eurazjatyckim oscylują wokół: idei imperium, koncepcji kultury eurazjatyckiej, niechętnego stosunku wobec kultury Zachodu⁹. Eurazjatyzm jest więc swoistym antyokcydentalizmem. Jednak mimo tendencji antyzachodnich, eurazjaci nie łączą swych koncepcji ściśle z ideą słowianofilską. Eurazjaci podobnie jak słowianofile łączą swe poglądy z wizją misji, jednakże nie słowiańskiej, ale eurazjatyckiej, której wspólnym odniesieniem, jest prawosławie. Jednakże „wyznawcy prawosławia uważali, że jest ono nie do pogodzenia z chrześcijaństwem zachodnim, [...] naród rosyjski nabrał przekonania o swej zasadniczej odrębności od społeczeństw Zachodu wyznających religie wschodnie – islam, buddyzm czy konfucjanizm – Rosjanie zaczęli uważać się za naród zupełnie wyjątkowy”¹⁰. Wbrew słowianofilom owa

ście, tłum. G. Przebinda, „Znak” 1986, nr 384 – 385 (11-12), s. 69.

⁷ Por. P. Eberhardt, *Rosyjski eurazjatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*, tamże, s. 1.

⁸ Por. R. Paradowski, *Eurazjatyckie Imperium Rosji. Studium idei*, Toruń 2001, s. 50-51.

⁹ I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław 2001, s. 10.

¹⁰ R. Pipes, *Przeszłość i przyszłość Rosji*, [w] *Rosja, komunizm i świat. Wybór esejów*, tłum. A. Nowak, S. Czar-

„wyjątkowość” dla eurazjatów nie jest jedynie kombinacją samej słowiańszczyzny, ale rezultatem symbiozy, ścierania się kultur i narodów słowiańskich i „turańskich”. Sama Eurazja jest kulturową mieszaniną elementów azjatyckich i europejskich, „syntezą elementu słowiańsko-turańskiego”. Koncepcja Eurazji jest także próbą uzasadnienia tożsamości narodowej, nowego narodu rosyjskiego będącego wspólnotą Rosjan, Tatarów, Ugrofinów oraz Słowian.

Idea eurazjatyizmu wsparta jest silnie przez prawosławie, a także idee towarzyszące: Moskwy - dziedziczki Bizancjum, idei Trzeciego Rzymu¹¹, bazujące na wątku mesjanistycznym. Idea eurazjatyizmu to także wizja stworzenia „nowego uduchowionego państwa” o charakterze ideokratycznym. Celem nadrzędnym jest tzw. pozytywne doświadczenie religijne, gdzie kwestie o charakterze państwowym mają zostać podporządkowane wartościom religijnym. Według eurazjatów, dzięki temu możliwe będzie stworzenie „państwa prawdy”. Państwo, ma więc za zadanie: strzec prawosławia, „przywracać prawdę na ziemi”, opracowywać zasady ideologii oraz powinno się przeciwstawiać zasadzie materialnej w świecie¹². Stworzony zostanie nowy typ świadomości, a także specjalna partia. Zwraca się przede wszystkim uwagę na niezbędną jedność kulturową, bez zachodnich domieszek, a także ekonomiczną autonomię. Ustrój w „państwie prawdy” ma mieć charakter ideokratyczny, który według niektórych jest ustrojem przyszłości.

Nie odosobnionym staje się jednak pogląd, iż dla eurazjatów, wiara prawosławna ujmowana była zdecydowanie bardziej „[...] w kategoriach materialnych (geograficznych) i kulturowych, przez co [nabierała ona] bardziej charakteru lokalnego lub plemiennego kultu”¹³. Przez co samo prawosławie nie wpisywało się w mistyczną wręcz wizję odrodzenia i zbawienia ludzkości oraz świata, przestało funkcjonować jako jedyna, ogólnoludzka, prawowierna wiara.

Neoeurazjatyzm Lwa Gumilowa

Wizja określająca przyszłość Rosji posiada „zasadnicze znaczenie nie tylko dla jej obywateli, ale i dla całego świata. Jej położenie geopolityczne jest zupełnie wyjątkowe [...]. Leży ona w sercu Eurazji, rozgraniczając [...] trzy quasi-kontynentalne regiony: Europę oraz Środkowy i Daleki Wschód”¹⁴. Obok samej Eurazji można więc wyróżnić regiony Azji, Afrazji (krajina sięgająca przez Basen Morza Śródziemnego, Bliski Wschód po teren Północnej Sahary), a także Europy¹⁵, której naturalną granicę wyznaczają wa-

nik, Kraków 2002, s. 13.

¹¹ Mnich Filoteusz twórca idei Moskwy - Trzeciego Rzymu w piśmie do cara Iwana III pisze: „Nowego Trzeciego Rzymu - potężnego Twojego państwa - święty, soborowy i apostołski Kościół jaśnieje bardziej niż słońce w całym świecie. Jaśnieje bardziej niż słońce w całym świecie. Wiedz, zatem pobożny carze, że wszystkie państwa prawosławnej wiary chrześcijańskiej zeszyły się w twoim państwie: Ty jeden jesteś pod całym niebem carem chrześcijańskim. Zważ więc na to, pobożny carze, że wszystkie państwa chrześcijańskie spotkały się w Twoim państwie, że dwa Rzymy upadły, trzeci stoi, a czwartego już nie będzie. Twoje państwo nie dostanie się już obcym” - cyt. za: N. Bierdiajew, *Źródła i sens komunizmu rosyjskiego*, tłum. H. Paprocki, Kęty 2005, s. 7.

¹² S. Jedynak, *Naród, społeczeństwo, państwo*, Warszawa 2002, s. 109.

¹³ R. Paradowski, *Eurazjatyckie Imperium Rosji. Studium idei*, Toruń 2001, s. 51-52.

¹⁴ R. Pipes, *Co powinniśmy zrobić, a czego wystrzegać się Rosjanie w XXI wieku*, [w] *Rosja, komunizm i świat. Wybór esejów*, tłum. A. Nowak, S. Czarnik, Kraków 2002, s. 206.

¹⁵ „Europę rozdziela granica powietrza, odpowiadająca izotermie stycznia, która przebiega przez kraje

runki atmosferyczne. Ową granicę określa izoterma stycznia, która na zachodzie przybiera wartość dodatnią, z kolei na wschodzie ujemną. Stąd też tereny położone na granicy zachodniej zaczęto określać mianem Europy, natomiast część wschodnich terenów – Eurazją. Terytorium Eurazji określają typowe warunki atmosferyczne: srogie zimy, wysuszone stepy, niezróżnicowany krajobraz.

Wymienione powyżej warunki określają również cechy ludów zamieszkujących wspomniane przestrzenie, które dziś są terenami Rosji, Mongolii, Azji. Tworzą one specyficzne spoiwo, które określane bywa „pejzażem duszy rosyjskiej odpowiadającym pejzażowi ziemi rosyjskiej [gdzie], widoczna jest ta sama bezgraniczność, brak form, wybieganie ku nieskończoności, niezwykła szerokość”¹⁶. Tak więc sama Eurazja w historyczno-kulturowym znaczeniu określana jest jako „część kontynentu, która zawiera się pomiędzy Chinami, górskimi pasmami Tybetu i zachodnią sterczyną – Europą”¹⁷. Trzonem koncepcji L. Gumilowa jest również próba dowiedzenia, iż Rosjanie nie są jedynie jednym z narodów świata, ale są „superetnosem”. Dla Gumilowa historia ludzkości złożona jest z ciągu charakterystycznych przemian, którym towarzyszą określone parametry. Są nimi: przestrzeń, czas i etnos. Gumilow stara się, więc przedstawić historię ludzkości jako historię narodów, posiłkując się wyróżnionymi parametrami. Sama „przeźrenie” jest parametrem naczelnym, bowiem „już człowiek pierwotny znał granice terytorium, na którym zamieszkiwał, na którym żył on sam, jego rodzina i plemię”¹⁸. Z kolei poszczególne wydarzenia historyczne ma miejsce nie tylko w odniesieniu do miejsca, ale również czasu, który według Gumilowa, realizował się w uświadomieniu sobie przez człowieka pierwotnego, ciągłości pokoleniowej. Tak też w konsekwencji „koordynaty czasu” funkcjonują w historii na równi z „koordynatami przestrzeni”. Ostatnim parametrem jest etnos, który ujmuje Gumilow, jako „zbiorowość ludzką, która przeciwstawia siebie wszystkim innym takim zbiorowościom, kierując się nie wyrachowaniem, ale zasadą komplementarności – podświadomego uczucia wzajemnej sympatii i poczucia wspólnoty ludzi, określającego przeciwstawienie >my-oni< i podział na >swoich< i >obcych<”¹⁹. Zdaniem Gumilowa pod wpływem sił kosmicznych w poszczególnych warunkach klimatycznych tworzą się poszczególne etnosy i tradycje kulturowe. Myśliciel wyodrębnił trzy superetnosy²⁰: rosyjski, zachodnioeuropejski, muzułmański. Z kolei spośród superetnosów wyróżnił etnosy: wielkoruski, małoruski, białoruski itp., a te natomiast podzielił na subetnosy: moskowici, kozacy dońscy, chłopci północnej Rusi. Wyróżnia także antyetnosy, etniczne chimery, etnosy pasożytnicze.

Biorąc od uwagę historię etnosów, można zauważyć pewną prawidłowość, która ujawnia się w powstawaniu i rozwoju nowych etnosów oraz wymieraniu starych. Jest to, jak zaznacza myśliciel, zjawisko etnogenezy. Omawiany proces związany jest

nadbałtyckie, zachodnią Białoruś i Ukrainę do Morza Czarnego. Na wschód od tej granicy średnia temperatura stycznia jest ujemna, zimy mroźne, często suche, a na zachodzie przeważają wilgotne, ciepłe zimy [...]” - cyt za: L. Gumilow, *Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej*, tłum. E. Rojewska-Olejarczuk, Warszawa 1996, s. 19 – 20.

¹⁶ N. Bierdiajew, *Źródła i sens komunizmu rosyjskiego*, tłum. H. Paprocki, Kęty 2005, s. 6.

¹⁷ L. Gumilow, *Dzieje etnosów Wielkiego Stepu*, tłum. A. Nowak, Kraków 1997, s. 4.

¹⁸ L. Gumilow, *Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej*, dz. cyt., s. 8.

¹⁹ Tamże, s. 9.

²⁰ *Euroazjatyzm / Eurazjanizm*, [hasło w] *Idee w Rosji...*, t. IV, Łódź 2004, s. 176.

ze swoistym mechanizmem „mutacji”, w wyniku którego powstaje „impuls”, będący przyczyną powstawania nowych etnosów. W toku dalszych rozważań autor wprowadza nowy parametr historii etnicznej, czyli pasjonarność. Określając go jako „cechę powstałą w wyniku mutacji [...], tworzącą w danej populacji pewną liczbę osób o podwyższonej inklinacji do działania”²¹ – takie osoby nazywa pasjonariuszami. Jednakże poziom pasjonarności w danym etnosie przechodzi poszczególne fazy, podczas gdy sama długość życia etnosu wynosi około 1500 lat.

Dla Gumilowa, jak i innych myślicieli skupionych wokół wątków idei eurazjatyizmu, kultura Eurazji jest „kulturą środka”, nie sposób jej jedynie wiązać z kulturą europejską czy azjatycką, ani ograniczać jej jedynie do sumy elementów występujących w obu powyższych kulturach. Zdaniem eurazjatów, Rosjanie muszą „uświadomić sobie swój eurazjatyzm, aby dostrzec w sobie rosyjskość. Wyzwoliwszy się [bowiem] z jarzma tatarskiego [muszą] także zrzucić z siebie jarzmo europejskie”²², a także według późniejszych myślicieli odwołujących się do wątków eurazjatyckich, jarzmo amerykańskie. Mimo to zdaniem Gumilowa, nie może być mowy o jakimkolwiek „jarzmie”, bowiem wbrew powszechnemu mniemaniu kontakt z kulturą tatarską nie był dla Rosji wyniszczający, wręcz przeciwnie był swoistym wybawieniem. Myśliciel stwierdza wprost, że to Tatarzy właśnie „dali nowy impuls rozpadającemu się etnosowi rosyjskiemu, wymieszali się z nim; dzięki swej młodości etnicznej i energii [...] pomogli stworzyć nową silną państwowość rosyjską, wnieśli nowy etos i wspólnie z Rosjanami i Ugrofinami [a także ze Słowianami] utworzyli nową, ponadetniczną wspólnotę, nową cywilizację, nowy superetnos, po prostu – współczesny naród rosyjski”²³.

Eurazjatyzm Aleksandra Dugina

A. Dugin swoją wizję eurazjatyizmu łączy w sposób ostateczny z poczuciem misji narodu rosyjskiego, a właściwiej eurazjatyckiego. Dzieli bowiem, w myśl Halforda Mackindera, świat na dwie sfery²⁴: talassokracji (to tutaj rozwija się: technika, ekonomia, liberalna demokracja, plutokracja), gdzie dominującą cywilizacją jest tzw. cywilizacja oceaniczna, a także tellurokracji (to tutaj podtrzymane zostają: tradycje społeczne, zasady etyczne, konserwatyzm, kolektywizm, ideokracja), czyli cywilizację Wielkiego Łądu. Całościowa historia ludzkości jest, dla Dugina, wynikiem ścierania się obu cywilizacji. Z kolei sama Eurazja jest przejawem cywilizacji Wielkiego Łądu, natomiast umiejscowiona w niej Rosja, ujmowana jest jako „serce świata”, jako wynik syntezy tradycji politycznej oraz duchowej tak Zachodu jak i Wschodu²⁵. H. Mackinder osadził swą koncepcję „serca kontynentu” na podstawie poniższej maksymy:

Kto rządzi Europą Wschodnią, panuje nad sercem kontynentu.
Kto rządzi sercem kontynentu, panuje nad największą wyspą świata.
Kto rządzi największą wyspą świata, panuje nad światem.

²¹ L. Gumilow, *Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej...*, s. 12.

²² *Euroazjatyzm/Eurazjanizm*, [hasło w] *Idee w Rosji...*, t. IV, Łódź 2004, s. 174.

²³ R. Paradowski, *Lew Gumilow. Idea eurazjatycka*, „Społeczeństwo otwarte”, nr 4/1995, s. 18.

²⁴ Cyt. za: I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu ...*, s. 176.

²⁵ Tamże, s. 176.

Za sprawą powyższej zasady priorytetem staje się utworzenie nowego imperium kontynentalnego, tj. Eurazji. W pewnym stopniu Związek Radziecki, poza ocenami moralnymi, stworzył podwaliny do zrealizowania powyższego planu. Nie chodzi tu jednak jedynie o ponowną integrację państw postsowieckich, przynajmniej nie jedynie, ale o stworzenie dominacji w Europie Środkowej i wyswobodzenie części kontynentu spod wpływów amerykańskich. Co więcej, jeśli ludzkość w porę nie rozpocznie procesu tworzenia „Nowego Imperium” to nastąpi niekontrolowana ekspansja Chin, islamu, a także państw Europy środkowej, które zaczną zagrażać zachodnim terenom samej Rosji.

W koncepcji A. Dugina widoczny jest także rys poglądów myślicieli takich jak chociażby: J.F.Thiriarta czy jego ucznia L. Michela, którzy postulowali zjednoczenie Europy od Rejkiawiku po krańce Władywostoku z daleka od amerykańskich wpływów. Obok wymienionych myślicieli wpływ na Dugina miały także koncepcje: L. Blanquiego, G. Mazziniego, ale także wspomniani przez samego Dugina w Podstawach geopolityki K. Haushofer, F. Ratzel. Wyrazem wspomnianej wyżej, specyficznej misji Rosji w stosunku do reszty świata, jest „zwalczanie atlantyzmu, uwolnienie spod jego wpływu możliwie dużego obszaru i roztoczenie nad nim eurazjatyckiej tellurokratycznej opieki”²⁶. Realizację swojego planu Dugin widzi w pełnym osłabieniu przeciwnika, bowiem „najważniejsze to wywołać chaos w polityce wewnętrznej USA, podsycając tendencje separatystyczne, konflikty społeczne, ruchy dysydenckie, ekstremistyczne, rasistowskie i sekciarskie. [...] Trzeba rozbić blok atlantycki na wszystkich poziomach jednocześnie, w taki sposób, w jaki atlantyzm zaatakował układ warszawski i jedność państwową ZSRR”²⁷. Obok zwalczania atlantyzmu, misją Rosji dla Dugina jest stworzenie Nowego Imperium Eurazjatyckiego, w skład którego miałyby wejść nie tylko kraje byłego bloku wschodniego, ale także państwa zachodnie. Dla Dugina bowiem początki Eurazji sięgają terenów Wielkiej Brytanii, końce z kolei znajdują się na Półwyspie Indochińskim, poprzez Filipiny i Pakistan, aż do krajów Maghrebu. Jak podkreśla Dugin, Rosjanie nie są zainteresowani jedynie utrzymaniem swego państwa czy narodu, lecz pragną wytyczyć nowe granice geopolityczne. Ma nie być to kolonizacja w duchu angielskim, ale ekspansja, której „celem jest totalna nauka soteriologiczna. [...] Bowiem według Dugina to Rosjanie] posiadają pewien klucz do duchowej, eschatologicznej prawdy”²⁸.

Kwintesencją kulturową zjednoczonych narodów, jest dla Dugina, kultura Syberii. Zdaniem Dugina, teren Syberii, jeden z najdalej odsuniętych terenów od centrum Rosji, niesie w sobie unikatową kulturę, pełną świeżości, która utraciła sama Moskwa. Dlatego też Dugin dostrzega wielką wagę w przedsięwzięciu mającym na celu przeniesienie centrum Rosji z Moskwy do Nowosybirsk. Uważa bowiem, iż to właśnie Syberia posiada podstawowe cechy, aby w przyszłości stać się centrum Eurazji i źródłem jej potęgi. Te cechy to m.in.: szerokie przestrzenie, bogactwo zasobów naturalnych, ślady narodów prymitywnych, a przede wszystkim, zdają się przeważać kwestie zbrojeniowe, konkretnie zaś: bazy raketowe umiejscowione w Murmańsku oraz Marynarka Wo-

²⁶ Tamże.

²⁷ A. Dugin, *Osnowy geopolityki*, [w] I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu ...*, s. 177.

²⁸ A. Dugin, *Czekam na Iwana Groźnego. Rozmowa z Aleksandrem Duginem*, „Frona” nr 11/12 (1998), s. 140.

jenna mająca swe bazy w okolicach Archangielska. Promując pogląd o wyjątkowości kultury i terenów Syberii, Dugin nie jest osamotniony. Podobnie Gumilow, podkreśla wyjątkowość terenów syberyjskich, podkreśla wkład w kulturę tak narodów rdzennie zamieszkujących owe tereny, co i pionierów-pasjonariuszy, wnoszących elementy napływowe²⁹. Jednakże dla myśliciela narody turańskie są pewnym zagrożeniem dla stabilności samej Eurazji, są zdolne do rozbitcia imperium eurazjatyckiego na poszczególne regiony, tj. zachodni, wschodni i południowy. Co więcej ładu, spokoju i dobrobytu całej Eurazji miałyby strzec partia eurazjatycka, jak podkreśla Dugin, „partia nowego typu”. Miałyby jednać w sobie elementy: religijne, nacjonalistyczne, bolszewickie, okultystyczne itp., co najważniejsze jej działalność byłaby wręcz nieograniczona³⁰.

W eurazjatyzmie widzi się wyraz i początkową fazę fascynacji i zainteresowania między poszczególnymi państwami i narodami. Nurt ten zyskał zainteresowanie w byłych państwach bloku wschodniego, m.in. na Ukrainie, ale także w Afryce czy USA³¹. Dla A. Dugina „państwo jest tożsame z Kościołem, państwo jest zbawieniem. [...] jest ono narzędziem zbawienia, a stojący na jej czele imperator jest aktywnym uczestnikiem soteriologicznego misterium. [...] W konsekwencji jedynym namaszczonej sakralnie imperatorem może być tylko władca Eurazji”³². Mimo to w Rosji silnie rozwijają się „nowe ruchy religijne”, mające coraz większe poparcie, m.in.: Kościół Zjednoczenia, utworzony przez koreańskiego działacza Sen Moona, Stowarzyszenie Świadomości Kriszny, czy też ruchy lokalne: Wielkie Białe Bractwo czy Cerkiew Bogurodzicy³³. Przy tak silnym rozwoju powyższych ruchów ochrona „prawowiernej wiary” – prawosławia, może okazać się niezbędna, można rozpatrywać je w kategorii zagrożenia wobec samego prawosławia. Jednakże dla samego Dugina, „Prawosławie to coś więcej niż religia, gdyż [...] inkorporuje pogaństwo, nadając mu prawosławne konteksty, [...] poza tym] jest otwarte na metafizykę nieobecną w postscholastycznym katolicyzmie, a tym bardziej w zracjonalizowanym protestantyzmie”³⁴. Dugin stwierdza, iż nauka ojców kapadockich bądź palamitów nie jest drastycznie sprzeczna z normami pogańskimi a jedynie wprowadza przedchrześcijańskie archetypy w prawosławny model³⁵.

Idea eurazjatyizmu „[...] to wielka idea i renesans [która] może dać podstawy siłom patriotycznym, stronnikom silnej państwowości, i to ani nie prozachodniej, ani nie rusyfikującej [...]”³⁶ – stwierdził wiceprezydent S.B. Ławrow, gdzie dostrzegalne są silne głosy nawołujące do odnowy silnego państwa, powrotu do tradycji i dawnych ideałów. Zdaje się jednak, iż poglądy A. Dugina w sensie całościowej koncepcji nie znajdują szerokiego grona odbiorców, mimo to jednak poszczególne pomysły znajdują zwolenników. Myślę konkretnie o wątkach antyamerykańskich jego ideologii. Wielokrotnie w swych wypowiedziach sam Dugin nie przebiera w słowach, zwywając często do zamieszek

²⁹ Por. L. Gumilow, *Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej...*, s. 239-242.

³⁰ A. Dugin, *Osnovy geopolityki*, [w] I. Massaka, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu...*, s. 185.

³¹ Podają za: S. Jedynak, *Naród, społeczeństwo, państwo*, Warszawa 2002, s. 112.

³² R. Bäcker, *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakturalacji do totalitaryzmu?* Łódź 2000, s. 112.

³³ *Nowe ruchy religijne*, [hasło w] *Idee w Rosji...*, t. IV, Łódź 2002, s. 202.

³⁴ R. Bäcker, dz. cyt., s. 112.

³⁵ Por. A. Dugin, *Czekam na Iwana Groźnego...*, s.136.

³⁶ S. Jedynak, *Naród, społeczeństwo, państwo*, Warszawa 2002, s. 104.

i przemocy: „trzeba organizować zamachy, zajmować się sabotażem, podpalać, wysadzać w powietrze mosty, prawdziwy antymondializm to destrukcja i terror [...]”³⁷.

W dzisiejszej Rosji zdają się nabierać „rozpędu i siły” wspomniane nurty o charakterze neopogańskim. Widoczne jest tu także silne zainteresowanie samego Dugina, symboliką i ideologią faszystowską, chociażby sławiona przez Dugina „teoria hiperbo-rejska”, swoisty mit o praludzkości, swoistych nadludziach, zamieszkujących mityczną krainę – Arktogeję. Koncepcja Dugina jest wyrazem poczucia misji i tożsamości narodowej, ujętej w kategoriach eschatologicznych. Samą Rosję Dugin traktuje jako „wcielenie światowego Dobra”, podczas gdy świat zachodni, w tym także katolicyzm, potrzebuje przemiany, czy nawet wręcz wynikającego z dogmatyki chrześcijaństwa wschodniego, przebóstwienia.

Poglądy o charakterze antyamerykańskim, dostrzegalne są także u samego Gumilowa, który twierdził, iż „żadnych kontaktów z latynami (Europą, katolikami, Zachodem) nam nie potrzeba, bo to naród podstępny, obłudny, wiarołomny, a jednocześnie nie przyjaciele Rosji lecz wrogowie”³⁸. Antyamerykańskie głosy, może mniej radykalne w swym tonie, nie posiadające cech „ideologii rewanzu”, pojawiają się w poglądach A. Sołżenicyna, a wcześniej u I. Kirejewskiego, I. Aksakowa, S. Franka i większości myślicieli zorientowanych wokół nurtu słowianofilstwa rosyjskiego.

W samej Rosji istnieją silne głosy nawołujące do odbudowy silnego państwa rosyjskiego. Bije z tych nawoływań tęsknota za zamierzchlą epoką. Czy eurazjatyzm ma zadatki na kolejną silną ideologię państwową w Rosji, po latach komunizmu? Z jednej strony niektórzy analitycy problematyki globalizacji stwierdzają, iż kapitalizm w świecie zachodnim się wypalił, a co za tym idzie należałoby szukać nowych dróg rozwoju. Badacze problemu coraz częściej kierują się w stronę socjalizmu, akcentując jednocześnie, iż należy wziąć pod uwagę losy i doświadczenia państw doświadczonych przez ustroje komunistyczne wszelkiej maści. Granica pomiędzy samym eurazjatyżmem a radzieckim komunizmem w XX wieku stawała się coraz mniej uchwytna. Eurazjatyżm unikał związków z powszechnie ujmowaną i rozumianą partią polityczną, z kolei „za wzór stawał sobie [...] organizacje masońskie, zakony katolickie, a nawet kościół katolicki”³⁹, realizując w swych strukturach formę politycznych kręgów wtajemniczenia, podobnie jak sama partia komunistyczna. Między eurazjatyżmem a komunizmem miały miejsce ideowe inspiracje i relacje, oczywiście do momentu, gdy eurazjatyżm stał się koncepcją wroga i konieczną zwalczania. Dostrzegalne były koncepcje eurazjatów, w tym M. Aleksiejewa, który państwo stalinowskie uznawał za etap przejściowy do powstania idealnego państwa eurazjatyckiego. Idea eurazjatycka funkcjonowała na gruncie filozofii, ale także nauki czy teologii. Wypracowała pojęcia „ideokracji, hierarchii, dyscypliny państwowej i organicznego charakteru życia społecznego, terytorium jako spersonifikowanej przestrzeni życiowej, wodzostwa [...]”⁴⁰. Idea powyższa bywa współcześnie chętnie przywoływana, często zyskując nową, odświeżoną formę, nierzadko w wersji

³⁷ A Dugin, *Czekam na Iwana Groźnego...*, s. 146.

³⁸ L. Gumilow, *Mienia nazywają jut jęworazijcem*, cyt za: R. Paradowski, *Lew Gumilow. Idea eurazjatycka*, „Społeczeństwo otwarte”, nr 4/1995, s. 19.

³⁹ Cyt. za: R. Paradowski, *Co to jest eurazjatyżm*, „Wiadomości kulturalne”, nr 20/1995, s. 14.

⁴⁰ Cyt. za: R. Paradowski, *Eurazjatyckie Imperium Rosji. Studium idei*, Toruń 2001, s. 139-140.

zwulgaryzowanej. Bywała chętnie prezentowana przez wielu polityków np.. A. Ruckoja, G. Ziuganowa czy N. Nazarbajewa – propagującego tzw. „Unię Eurazjatycką” jako odskocznię dla Wspólnoty Niepodległych Państw⁴¹.

Wydaje się dzisiaj, iż idea eurazjatyizmu tak w ujęciu kulturowo-historycznym, jak i politycznym, jest wynikiem ogólnospołecznego zapotrzebowania na ideologię, która mogłaby umocnić i podbudować, nieco nadwątlone poczucie narodowej wspólnoty czy tożsamości. Jeśli do tego dołożymy jeszcze obcy naród, ujmując go w kategoriach wroga, obcą kulturę i popularne także w Rosji elementy natury ekologicznej (wyraźne są tu wątki kosmizmu rosyjskiego, szczególnie w ujęciu N. Fiodorowa, K. Ciołkowskiego), tzn. życie w niezgodzie z kulturą i naturą, mamy szansę na zjednoczenie tak państwa jak i narodu. Badacze problemu sugerują, iż idea eurazjatyizmu może odegrać ważną rolę w dziejach przyszłej Rosji, jednakże może to nastąpić w dwóch, biegunowo odmiennych formach. Po pierwsze, może stać się ideą, na bazie której, skryształizują się poglądy i zakresy wpływów wszelkich ruchów politycznych związanych ze skrajną rosyjską prawicą. Po drugie, idea eurazjatyizmu, w jej nie wypaczonej a tradycyjnej formie, może stać się ideą walki o tożsamość narodową, może przynieść stabilizację, w konsekwencji może wnieść „jedność w różnorodności”. Jeden eurazjatycki naród wsparty tradycją i kulturą szeregów złączonych etnosów, swoista wszechjedność.

Celowo zarysowałam poglądy L. Gumilowa i A. Duginą jako może nie najbardziej charakterystyczne dla nurtu eurazjatyckiego, ale wydaje mi się dość reprezentatywne dla czasów w jakich powyższe koncepcje zostały uformowane. Prezentowane koncepcje eurazjatyizmu funkcjonują w wersji bardziej klasycznej (Gumilow) i nietradycyjnej (Dugin) - tworzonej właściwie na naszych oczach.

⁴¹ Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1997, s. 109-110.

Resume

Danuta Danilkiewicz

The idea of Eurasianism in Russian thought

Eurasianism is conception, which began in the first half of Twentieth Century. The founders of eurasianism were the Russian émigrés. The eurasianism is one of the trends in Russian anti-Westernism. The eurasianists say: that it cannot exist a ideological consent between West and East. In that conception Russia is a part of Eurasia, a continent wich contents Russian sueperethnos, cosisting of the Slavonic, Mongolian and Finno-Ugric ethnoses. Eurasianism is mainly the idea of imperium, rehearsal of creation eurasiatic culture, security of Orthodoxy. In opinion of L.Gumilev eurasianism is mainly connected with conception of ethnoses, and for A.Dugin eurasianism is a rehearsal of fihting off 'Athlanticism' and security of one and only orthodoxal faith.

